

Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri

Some Poems of Rahmi Efendi from Harput which are Not Included in His Released Divan

Ahmet KARATAŞ¹

öz

Hoca Rahmî Efendi, Harput'un (Elazığ) XIX. asırdaki en önemli şâirlerinden biridir. 1217/1802'de Harput'un merkez köylerinden olan Hoğu'da (Yurtbaşı) doğmuş, 1303/1886'da yine orada vefât etmiştir. Harput, Antep ve Kayseri'deki medrese tahsilinden sonra köyüne dönerek orada müderrislik yapmış, vefâtına kadar da ilim ve şiirle meşgul olmuştur. Kendisinden geriye divânı ile Şîrâzî'nin *Bostan*'ına yaptığı Türkçe şerh kalmıştır. Vefâtına yakın divânını düzenleyerek basmaları için dostlarına teslim etmiş, eserin basımıyla kendisinin vefâtı aynı günlere denk gelmiştir. Bu divân birkaç şiir ilâvesiyle iki ayrı neşir olarak bugünkü harflerle de okuyucuyla buluşmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan Harputlu Efendigil âilesine âit kitap koleksiyonuyla ilgili çalışırken Rahmî Efendi'nin en yakın arkadaşı Harput müftülerinden Ömer Naîmî Efendi'nin torunu müftü-müderris Mehmed Kemâleddin Efendi'nin istisnâh ettiği Rahmî Efendi divânını tespit ettik ve bu nüshada onun şimdiye kadar neşredilmemiş bazı şiirlerinin bulunduğunu gördük. Söz konusu koleksiyondaki bir mecmuada onun yayımlanmamış üç şiirine, *Ma'mûretülaziz Gazetesi*'ni tararken yine divân dışında kalmış üç şiirine daha rastladık. Bunları da yazma divânındaki yayımlanmamış şiirlerine ilâve ederek bu makale vâsıtasıyla neşre hazır hâle getirdik.

Anahtar kelimeler: Harput, Rahmî Efendi, divân, *Ma'mûretülaziz Gazetesi*

ABSTRACT

Hodja Rahmî Efendi is one of the most important poems of Harput (Elazığ) in the 19th century. He was born in 1217/1802 in Hoğu (Yurtbaşı), one of the central villages of Harput, and died there in 1303/1886. After his madrasa education in Harput, Antep and Kayseri, he returned to his village and worked there as a mudarris, and he was busy with science and poetry until his death. There are two works of Rahmî: *Divan* and *Şerh-i Bostan*. When he was about to die, he edited his Divan and handed it over to his friends for publication. The death of Rahmî Efendi coincided with the printing of the Divan. This work was published separately as two separate publications with the addition of several poems. While I was working on the collection of books belonging to the Harputlu Efendigil family in the Library of Ankara University Faculty of Theology, I found a copy of Rahmi Efendi's manuscript

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ahmet KARATAŞ (Doç. Dr.),
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: karatasahmed@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8469-2996

Başvuru/Submitted: 17.05.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
27.05.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
01.06.2020
Kabul/Accepted: 01.06.2020

Atıf/Citation: Karatas, Ahmet. "Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 36 (2020), 1-42.
<https://doi.org/10.26650/jos.2020.001>

divan. In this manuscript I have seen some of his poems that have not been published so far. I added some of the his poems that I came across when I was scanning the newspaper *Mamuretülaziz* and made them ready for publication with this article.

Keywords: Harput, Rahmi Efendi, divan, *Mamuretülaziz* newspaper

EXTENDED ABSTRACT

Hodja Rahmi Efendi is the son of Hodja Ahmed Efendi, a Harput mudarris (scholar). He took lessons from Ahmed Efendi, one of the mufti of Harput, and because of his old age and busyness, he could not spend time and went to Antep with his friends in the madrasah. Along with him, Ömer Naimi, the son of mufti Ahmed Efendi, and Mehmed Emin Lutfi Efendi, the son of mufti Yunus Efendi, also went to Antep. These three friends studied there for a while, but when their teachers were killed during the Janissary revolt, they had to go to Kayseri. They completed their education there and received a icazatnama and returned to Harput in 1242/1826. Rahmi Efendi's friend Ömer Naimi Efendi first became a mudarris in his father's madrasa, and was later appointed as a mufti of Harput. Mehmed Emin Lutfi Efendi also became a mudarris. As for Rahmi Efendi, he became a teacher in the village (Hogu) where he was born and also spent his time writing poems. Although the sources say that he died in 1301/1883-1884, we found that he died in Şaban 1303/May 1886 as a result of our research. There are two works of Rahmî Efendi. One is Divân, the other is Tuhfe-i Dostân Şerh-i Bostân, which is the şarh of Sa'dî-i Şirâzî's work.

Rahmî Efendi, who knew Persian and Arabic fluently, was one of the most important poems of Harput in the 19th century, besides his scientific personality. The philosophical style in his ghazels resembles Nâbî, the romance style Fuzuli, and the enthusiastic style Nedîm. Nevertheless, he was not insensitive to social issues, as pointed out in this article, he wrote poems depicting the wars made during his time. He also wrote poems for the roads, bridges and fountains built by the governors of the region, and he praised them. According to the information we have reached, he got along well with the governors, wrote praise poems for them and received various awards in return.

In this article, there are some poems of Rahmi Efendi that have not been published so far. In addition to that, we also included three of his poems published in *Mamuretülaziz* newspaper but not in his Divan. The unpublished poems of Rahmî Efendi are found in a manuscript in the Efendîgil Book Collection in the Library of Ankara University Faculty of Theology and in another notebook in this collection. Rahmî Efendi wrote one of these poems for the *Mamuretulaziz* governor Hasan Hakkı Pasha. Composed of 42 couplets, this poem is praise of Hasan Hakkı Pasha. Another poem of Rahmî Efendi deals with the Ottoman army's capture of Deligrad as a result of the Battle of Aleksinaç between the Ottoman and Serbs in 1876. The 1877-1878 Ottoman-Russian War, which became famous as the "Ninety-Three War", was the

subject of another poem of Rahmî Efendi. In his poem entitled “Jihâdiyye”, Rahmî Efendi praises Sultan Abdulhamid II and the prominent of the Ottoman commanders who led this war. There are also prayers for the victory of the Ottoman Army in Jihâdiyye.

Ömer Naimî Efendi’s grandson Kemaleddin Efendi copied the manuscript Divan of Rahmi Efendi, one of the main sources of our article, when he was just 14 years old. Kemâleddin Efendi later became the mudarris of Yusuf Kamil Pasha Madrasa in Harput and the mufti of Mamuretulaziz. He also wrote detailed information about Rahmî Efendi to the famous writer İbnülemin Mahmud Kemal, who also lived in Istanbul. He also sent him a copy from the printed Divan of Rahmî Efendi. While İbnülemin gave information about Rahmî Efendi in his work *Son Asır Türk Şairleri*, he benefited from the information that Kemaleddin Efendi sent to him. As a result, the poems of Rahmi Efendi, which we published through this article, are important in that they contain information about the Ottoman-Serbian and Ottoman-Russian wars, especially the Harput cultural history.

Giriş

Harput'un XIX. asırdaki meşhur şâirlerinden Hoca Mehmed Rahmî Efendî'nin (ö. 1303/1886) divânı vefât ettiği günlerde Ma'mûretülazîz Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır. Bu divân onun bazı defterlerde bulunan şiirlerinin de ilâvesiyle Gönül Hatay Eren- Halil Erdoğan Cengiz¹ ve İbrahim Kavaz- M. Naci Onur² tarafından da bugünkü harflerle neşredilmiştir. Harputlu Efendigil âilesiyle ilgili bir müddettir yürüttüğümüz çalışmalar çerçevesinde bu âilenin Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (AÜİF) Kütüphanesi'ne bağışladığı kitap koleksiyonu arasında Rahmî Efendî divânının bir yazma nüshasına rastlamış ve bunu yakın zamanda yayımladığımız bir makalede duyurmuştuk.³ Efendigil âilesinin Osmanlı devrindeki son temsilcilerinden Ma'mûretülazîz müftüsü müderris Mehmed Kemâleddin Efendî'nin (ö. 1936) istinsâh ettiği divân mezkur kütüphanenin Yazma Eserler Bölümü'nde 36812 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Kemâleddin Efendî 63 varaklık bu nüshayı Ramazan 1298/Ağustos 1881'de istinsâh etmiştir.⁴ Onun 1283/1867'de doğduğu göz önünde bulundurulduğunda⁵ nüshayı 14 yaşındayken istinsâh ettiği ortaya çıkar. Bu erken yaş birçok istinsâh hatâsına da yol açmış görünmektedir. Nüshanın derkenârlarında ayrıca Fıtnat, Rif'at, Şefik, Veysî, Hamdî, Hâmî, Hayrî, Nâbî, Bâkî gibi bazı şâirlerin gazelleri yer almaktadır. Bu nüshanın en önemli özelliği Rahmî Efendî'nin bugüne kadar yayımlanan şiirleri yanında gün yüzüne çıkmamış bazı şiirlerini de ihtivâ etmiş olmasıdır. Söz konusu şiirlerden Harput Sâre Hatun (Sarahatun) Camii'nin yeniden inşâsı için yazılan tarih manzûmesi dışındakiler,⁶ AÜİF Kütüphanesi Efendigil Koleksiyonu'ndaki bir mecmuada bulunan üç şiir ve *Ma'mûretülazîz Gazetesi*'nde yayımlanan ancak divânında yer almayan yine üç şiir bu makalenin ana konusunu oluşturmaktadır.

Kemâleddin Efendî müretteb divânı istinsâh ettikten sonra (2^b-49^a) Rahmî Efendî'nin hâriçte kalan şiirlerini de deftere kaydetmiştir. Bu şiirlerden 1'i kaside, 4'ü tahmîs, 10'u gazel,

1 *Rahmi-i Harputî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

2 *Harputlu Rahmî Divânı*, Ankara: İzzet Paşa Vakfı Yayınları (Ertem Matbaası), 1996.

3 bk. Ahmet Karataş, "Yeni Bilgiler Işığında Harputlu Şâir Rahmî Efendî ve Sâre Hatun (Sarahatun) Camii'nin Yeniden İnşâsına Yazdığı Kaside", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, VII/13 (2020), s. 70.

4 vr. 60^b.

5 bk. Ahmet Karataş, "Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Efendî", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 49 (2015), s. 30.

6 Sâre Hatun Camii'yle alakalı manzûmeyi müstakil bir makale olarak neşretmiştik. bk. Ahmet Karataş, "Yeni Bilgiler Işığında Harputlu Şâir Rahmî Efendî ve Sâre Hatun (Sarahatun) Camii'nin Yeniden İnşâsına Yazdığı Kaside", s. 70-77.

4'ü tarih, 1'i terkîb-i bend, 1'i de tercî-i benddir. Tahmislerin ikisi ile⁷ gazellerin beşi⁸ daha önceki neşirlerde yer almaktadır.

1) Rahmî Efendi'nin Şiirlerinin Muhtevâsı

a) Yazma Divân Nüshasında Bulunan Yayınlanmamış Şiirleri

AÜİF Kütüphanesi'ndeki yazma divân nüshasının 49^b-50^b varakları arasında Rahmî Efendi'nin 1293/1876'da Ma'mûretülazîz mutasarrıflığı yapmış olan İşkodralı Hasan Hakkı Paşa⁹ için yazdığı 42 beyitlik kasidesi bulunmaktadır. Rahmî Efendi kasideyi Hasan Paşa'nın Ma'mûretülazîz'deki görevine başlaması münâsebetiyle yazıp kendisine takdim etmiştir.

Rahmî Efendi kasidenin nesîb kısmında bir gece vakti mumla yaptığı sohbetten bahsetmektedir. Muma yalnızlığını ve kara bahtını uzun uzun anlatırken gaybten ansızın işittiği bir sesin kendisini teselli edip Hasan Hakkı Paşa'nın gelişini müjdelediğini belirttiği beyitlerle girizgâh kısmını oluşturmakta, sonra medhiyye kısmına geçerek paşanın asil, âlim, cömert bir kişi olduğunu kaside formunun özellikleri çerçevesinde zikretmekte ve ahâlinin onun gelişine çok sevinerek birbirlerini tebrik ettiklerini yazmaktadır. Kaside sekiz beyitlik tegazzül ve duâ kısmıyla tamamlanmaktadır.

- 7 Bunlardan biri Rahmî Efendi'nin Feyzullah Râif Efendi'nin "*Pertev-i hüsnü o şühun meh-i tâbâna değer/ Meh-i tâbâna değil mihr-i dirahşâna değer*" matlı gazeline yaptığı "*Berk urur lem 'a-i nûr âteş-i süzâna değer*" mısraıyla başlayan tahmistir (vr. 51^b), (neşir için bk. *Divân-ı Rahmî-i Harputî*, Ma'mûretü'l-azîz: Vilâyet Matbaası, 1303, s. 105; Cengiz-Eren, *Rahmî-i Harputî Divanı*, s. 238-239; Kavaz-Onur, *Harputlu Rahmî Divânı*, s. 314-316). Diğeri Ma'mûretülazîz vâlisi Abdünnâfi Efendi'nin "*Remîde oldu tabâyı' vefâdan el çekdi/ Bu ihtilâc ile ol âşinâdan el çekdi*" matlı gazeline yazdığı "*Vefâ zamânedey bay u gedâdan el çekdi*" mısraıyla başlayan tahmistir (vr. 52^a, derkenâr), (neşir için bk. *Divân-ı Rahmî-i Harputî*, s. 104; Cengiz-Eren, *Rahmî-i Harputî Divanı*, s. 235-236; Kavaz-Onur, *Harputlu Rahmî Divânı*, s. 310-313).
- 8 Söz konusu gazellerin matla beyitleri şunlardır: "*Gâh müjgânı gehî biz ebruvânı söyleriz/ Tiğ-i Behrâm ile tîr-i Kahramânı söyleriz*" (vr. 52^b; Cengiz-Eren, *Rahmî-i Harputî Divanı*, s. 258; Kavaz-Onur, *Harputlu Rahmî Divânı*, s. 350); "*Gamze-i nâzik-mizâcın renk alır peymânedey/ Çeşm-i sermestey gelir sandım yine meyhânedey*" (vr. 52^b; Cengiz-Eren, *Rahmî-i Harputî Divanı*, s. 255; Kavaz-Onur, *Harputlu Rahmî Divânı*, s. 350); "*Bezm içre her ki ol dürr-i nâ-yâbı söyledir/ Zevk-i şarâb-ı la 'l ile ahhâbı söyledir*" (vr. 52^b-53^a; bazı kelime farklılıklarıyla Cengiz-Eren, *Rahmî-i Harputî Divanı*, s. 259; Kavaz-Onur, *Harputlu Rahmî Divânı*, s. 346); "*Misâl-ı gamze atar çekse ebruvâna beni/ Firâk-ı hicre salar korsalar kemâna beni*" (vr. 53^b-54^a; bazı kelime farklılıklarıyla Cengiz-Eren, *Rahmî-i Harputî Divanı*, s. 241; Kavaz-Onur, *Harputlu Rahmî Divânı*, s. 354); "*Nazîre be-Gazel-i Seyfî Defterdâr: Gerçi gamze sîhr ile mahmûr şeklin gösterir/ Nergis-i çeşmi velî rencür şeklin gösterir*" (vr. 54^a; Cengiz-Eren, *Rahmî-i Harputî Divanı*, s. 253; Kavaz-Onur, *Harputlu Rahmî Divânı*, s. 348).
- 9 Hasan Hakkı Paşa 1242/1826'da bugün Arnavutluk sınırları içerisinde bulunan İşkodra'da doğmuştur. Babası Vezir Mustafa Şerifi Paşa'dır (ö. 1276/1860). Çeşitli memuriyetleri arasında 1292/1875-1876'daki Ma'mûretülazîz mutasarrıflığı, 1293/1877'de vezir rütbesiyle atandığı Van valiliği sayılabilir. Halep valisi iken yetersizliği bahane gösterilerek azledilmiş, 1313/1896'da İstanbul'da vefât etmiştir. Hasan Paşa XIX. asrın Mevlevî şâirlerindendir. İbnülemin onun mürettep bir divânının varlığından söz etmektedir. (Daha taferruatlı bilgiler için bk. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, I, 498-500; diğer kaynaklar için bk. Mehmet Arslan, "Hasan Hakkı Paşa, İşkodralı", <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com> [erişim tarihi: 20.02.2020].)

51^a'da Harputlu Hayrî Bey'in (ö. 1328/1910)¹⁰

Dil vermege bir yâr-ı vefâ-perver olaydı

Mestâne-reviş dilber-i nâzik-ter olaydı

matla'lı gazelinin tahmîsi bulunmaktadır. Hayrî Bey'in şiirlerinin bir kısmını topladığı *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb*'ta (İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1302) bu gazel yoktur.

52^a'da Rahmî Efendî'nin Sıdkî isimli veya mahlaslı bir şâirin¹¹

Kaddün ey serv-i sehi gîdikçe bâlâlanmada

Cilve vü nâz-ı hırâmınla ra'nâlanmada

matla'lı gazeline yazdığı tahmîs vardır.

52^b-53^a varakları arasında *Perâkende Ba'zı Gazeller* başlığıyla divâna sonradan eklenmiş dokuz gazel mevcuttur. Bunların beşi neşredilmiş olduğundan geriye kalan dördünü çalışmamıza dâhil ettik.

54^a-55^a varakları arasında Rahmî Efendî'nin Sırplarla yapılan Aleksinaç Muharebesi neticesinde Osmanlı ordusunun 1 Eylül 1876'da bugün Sırbistan sınırları içerisinde küçük bir yerleşim yeri olan Deligrad'ı ele geçirmesi münâsebetiyle yazdığı 22 beyitlik tarih manzûmesi bulunmaktadır. *Târîh Berây-ı Deligrad* başlığını taşıyan bu manzûmede muharebe sahası tasvir edilmekte, ordunun savaştaki kahramanlığı henüz yeni tahta çıkmış (31 Ağustos 1876) II. Abdülhamid'in kudretine bağlanmakta, devrin sadrazamı Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa (ö. 1299/1882) abartılı ifadelerle övülmektedir.

56^a'da Ma'mûretülazîz-Diyarbakir yolunun Maden'deki Mihrap Dağı güzergâhının yapılması münâsebetiyle yazılan tarih manzûmesi vardır. 13 beyitlik bu manzûme esasen devrin Diyarbakir valisi İsmâil Hakkı Paşa medhiyesidir.¹² Rahmî Efendî bu manzûmesinde Mihrap Dağı'nın ulaşımaya elverişsiz yollarının vali bey sâyesinde düzeltilerek yolcuların perişanlıktan kurtarıldığını belirtmektedir. Sultan Abdülaziz övgüsünün de yer aldığı manzûme duâ ve tarih beytiyle bitmektedir.

56^b'de Harput eşrâfından İshak Efendî'nin 1283/1866'da yaptırdığı çeşme için yazılmış 7 beyitlik bir tarih manzûmesi vardır.

56^b-57^b arasında 5 bend, 35 beyitten oluşan bir tekîb-i bend bulunmaktadır. Rahmî Efendî hikemî tarz ve rindâne bir tavırla kaleme aldığı bu şiirinde dünyevî nimetlere karşı müstağnî

10 Hayatı hakkında bilgi için bk. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 625-627; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1959, II, 182-204.

11 Birçok Sıdkî isimli yahut mahlaslı şâir arasında Rahmî Efendî'nin çağdaşı olarak Diyarbakirli kaymakam Mustafa Sıdkî Efendî (ö. 1294/1878) vardır. Bu zât fikir adamı Ziya Gökalp'in dedesidir. Rahmî Efendî'nin şiirini tanzir ettiği kişi bu Sıdkî Efendî olabilir. (Daha teferruatlı bilgi için bk. Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul: Işıl Matbaası, 1960, II, 36-38.)

12 İsmail Hakkı Paşa yol, köprü, su kanalları, çeşme yaptırmak, gazete çıkartmak, salnâme hazırlamak, aşiretleri iskân ve islâh etmek, mektepler açtırmak gibi icraatlarıyla adından söz ettiren valilerdendir. 1233/1818'de Kars'ta doğmuş, 1868-1875 tarihleri arasında Diyarbakir valiliği yapmış, 1876'da Erzurum valiliğine getirilmiş, Doksanüç Harbi'ne katılmış, 1314/1897'de İstanbul'da vefât etmiştir. (Teferruatlı bilgi için bk. Oktay Karaman, "Diyarbakır Valisi Hatunoğlu Kurt İsmail Hakkı Paşa'nın Diyarbakır'daki Aşiretleri Islah ve İskân Çalışması [1868-1875]", *History Studies International Journal of History: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı], Samsun 2012, s. 227-231.)

davranılması, fâni şeylere değer verilmemesi, güzel amel ve faydalı ilim peşinde koşulması gerektiğini kaydetmektedir. Ona göre felek kemâl ehline, ârif ve zarıflere rağbet etmez, bu sebeple refâh ve zenginlik peşinde koşmamak lâzımdır. Zira dünyada “bir köhne abâ”yla yetinene Allah kıyâmette cennet elbisesi giydirecektir. Kişi âmirlerin, devlet adamlarının tuzaklarına düşmemeli, onlara meyletmemelidir. Allah insanın her hâline muttalidir; veren O, alan O’dur, yegâne takdir kuvvetine sâhip olan da O’dur. Kişiye yakışan O’nun kaderine teslim olmak, kuldand gelen her şeyi O’ndan bilmektir. Okuyucusunu “İlim irfân incisine tâlip ol! Biriktirdiğin altın, gümüş sana fayda vermez. Sen nasıl baba mirasıyla mutlu olduysan gün gelecek başka vârisler de senin mirasınla mutlu olacak, ömrün boyunca biriktirdiklerini hırsıyla yağmalayacaklar.” anlamına gelen

*Sen dürr-i kerîmâne-i irfânı taleb kıl
Yok fâide cem ‘ eylediğin sîm ile zerden*

*Bir gün de ider vâris-i diğerleri mesrûr
Her nesne ki kaldı sana mîrâs pederden*

*Cem ‘ eylediklerin genc-i firâvânı ömrde
Vârisler ider bir gün anı hırs-ile yağmâ*

şeklindeki beyitlerle uyaran Rahmî Efendi ömrü gafletle geçirmemek gerektiğini vurgulayarak sabahlara kadar tevbe ve duaya devamı tavsiye etmektedir.

*Yokdan seni var eyledi ol Hazret-i Mevlâ
Her rûz ma ‘âşın sebebin itdi müheyâ*

*Bildirmiş iken rızkını taksîm ezelde
İtmek ne revâ sen gibi mahlûka temennâ*

beyitleriyle Allah’ın kişiyi yoktan yarattığını ve rızkını ezelden taksim edip belirlediğini ifâde etmekte, hâl böyleyken Allah’a şükretmek yerine kula minnet duymanın yanlışlığına dikkat çekmektedir.

*İzz ü şeref-i kadri bilen genc ü gınâdan
Âzâd olamaz keşmekeş-i renc ü anâdan*

*Girmez eline dürr-i girân mâye-i maksûd
Gavvâs gibi kesmeyen ümmîdi sivâdan*

şeklindeki bazı beyitleriyle Ziyâ Paşa’nın (ö. 1297/1880) meşhur *Terkîb-i Bend*’indeki

*Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan*

*Âsûde olam dersin eğer gelme cihâna
Meydâna düşen kurtulamaz seng-i kazâdan*

gibi beyitleri¹³ hatırlatan Rahmî Efendî bu manzûmesini onun söz konusu şiirine nazîre olarak kaleme almış gibidir. Muhtevânın ve bazı kâfiyelerin yanısıra her iki manzûmenin vezninin de aynı olması bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir.

Rahmî Efendî “Türlü süslerle süslenen bu ‘dünya’ denilen kadın kimi damat edindi de onu murâdına erdirdi bilmem... Gösterişli konaklarda binbir izzet ü ikrâm ile yaşasan da sonunda yerin bir toprak çukur olacak. Öyleyse bu ömür sermâyeti boşa tüketme, bu cevher bir daha ele gelmez.” mânâsındaki aşağıdaki beyitlerle terkîb-i bendini tamamlamaktadır:

*Bilmem kimi dâmâd idinüp kâminı virdi
Böyle zer ü zîverle bezendi zen-i dünyâ*

*Bir hufre-i hâk olsa gerek meskenin âhir
Sad izzet-ile olsa yerin kasr-ı mu ‘allâ*

*Sarfeyleme beyhûde bu sermâye-i ömrün
Rahmî ele girmez hele bu gevher-i yektâ*

Rahmî Efendî'nin incelediğimiz divân nüshasındaki son şiiri 58^a-61^b arasında bulunan cihâdiyyesidir. Tercî-i bend nazım şekliye kaleme alınan bu 9 bend ve 90 beyitten oluşan manzûmede Doksanüç Harbi konu edinilmiştir. Daha evvel Bosna, Hersek ve Bulgaristan'da başlayan isyanlar 1876'da Sırp ve Karadağ bölgesine de sıçrayınca savaş kaçınılmaz olmuş, isyanı bastırmak isteyen Osmanlı, ordusunu oraya yönlendirmiştir. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından bir gün sonra, 1 Eylül 1876'da, Osmanlı ordusu yukarıda bahsedildiği gibi Sırpı bozguna uğratmış, yapılan mütârekeden Osmanlı kazançlı çıkmış gibi görünmüşse de Rusya ve İngiltere başta olmak üzere büyük devletlerin müdâhelesiyle hâdiseler Osmanlı aleyhine gelişmiş ve Osmanlı'yla Ruslar arasında cereyân eden, Rumî takvime göre 1293 (m. 1877-1878) yılına rastladığı için Doksanüç Harbi diye anılan savaş meydana gelmiştir. Rusların İstanbul sınırına dayanmasına yol açan bu savaşın neticesinde ağır yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti Balkanlar üzerindeki hâkimiyetini büyük ölçüde yitirmiştir.¹⁴

13 *Eser-i Merhûm Ziyâ Paşa: Tercî-i Bend ve Terkiib-i Bend*, İstanbul: Ahmed Kâmil ve Şeriki Matbaası, 1928, s. 6.

14 Teferruatlı bilgiler ve kaynaklar için bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, VIII, 14-41; Hayriye Yalçın, *Sırp Çete Hareketleri ve Osmanlı Devleti (1804-1878)*, yüksek lisans tezi, 2010, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65-76; Mahir Aydın, “Doksanüç Harbi”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 498-499; Ali İhsan Gencer, “Ayastefanos Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 225.

Cihâdiyye başlıklı manzûmenin muhtevâsı harple ilgili olsa da

Sâhibkîran-ı asrdur İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân

şeklindeki vâsita beytinden anlaşılacağı üzere ana konusu II. Abdülhamid övgüsüdür. Rahmî Efendi Rusya'nın barışı bozarak uyuyan fitneyi uyandırdığını (savaşa sebep olduğunu), bu sebeple savaşın her müslüman için farz hâline geldiğini belirtmektedir. Artık sevgilinin kaşlarına, kan dökken gamzesine bakma vakti değildir; herkesin gözü kılıç ve mızrakların üstündedir. Abdülhamid'in kahraman askerleri düşmanın sırtını yere seren pehlivanlar gibidir. İkinci bendde Abdülhamid'i, üçüncü bendde sırasıyla Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa (ö. 1317/1900), Şıpka kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa (ö. 1310/1892), Erzurum müdâfî Gazi Ahmed Muhtar Paşa (ö. 1337/1919), Batum ordusu kumandanı Derviş İbrahim Paşa (ö. Muharrem 1314/Haziran 1896) ve Erzurum valisi İsmail Hakkı Paşa'yı (ö. Ramazan 1314/Şubat 1897) medheden Rahmî Efendi manzûmesinde ana hatlarıyla Osmanlı ordusunun kahramanlığını, düşmanların ise zilletini nazmetmekte, manzûmesini II. Abdülhamid ve ordu için yaptığı dualarla tamamlamaktadır.

Divân nüshasının son varlığında (62^a) Rahmî Efendi'nin Abdülhamid Hamdî Efendi'ye (ö. 1320/1902)¹⁵ 1299/1882'de vefât eden hocası Harputlu Reîsü'l-kurrâ Hacı Hâfız Yusuf Efendi'nin¹⁶ vefâtı münâsebetiyle yazdığı taziyenâmesi vardır. Kemâleddin Efendi babasının cevâbını da taziyenâmenin altına yazmaya başlamış ama yarım bırakmıştır.

b) AÜİF Kütüphanesi Efendigil Koleksiyonu'ndaki Bir Mecmuada Bulunan Şiirleri

AÜİF Kütüphanesi'ne bağışlanan Efendigil Koleksiyonu'nda bulunan bu mecmua 0036 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Mecmua Abdülhamid Hamdî Efendi ve Kemâleddin Efendi'nin el yazılarıyla yazılmış olup dinî ilimlere dâir birtakım notlar ihtivâ etmektedir. Bu mecmuadaki üç şiirden ilki Abdülhamid Hamdî Efendi'nin 1274/1857'de dünyaya gelen büyük oğlu Mehmed Said Efendi'nin (ö. 1926) doğumu münâsebetiyle kaleme alınmıştır. Rahmî Efendi bu manzûmesinde Abdülhamid Hamdî Efendi'yi tebrik etmekte, Mehmed Said Efendi'nin de ilim ve fazilette ismini taşıdığı büyük dedesinin vârisi olmasını dilemektedir.

Söz konusu mecmuada bulunan ikinci şiir Rahmî Efendi'nin yaklaşık yetmiş yıllık arkadaşı, yoldaşı, en yakın dostu Harput müftülerinden Ömer Naîmî Efendi'nin vefâtı (1299/1882) için yazdığı tarih manzûmesidir. Manzûmenin muhtevâsından Rahmî Efendi'nin bunu Ömer Naîmî Efendi'nin mezar taşına hakkedilmek üzere kaleme aldığı anlaşılırsa da mezar taşına Naîmî Efendi'nin oğlu Abdülhamid Hamdî Efendi'nin manzûmesi hakkedilmiştir.

15 Abdülhamid Hamdî Efendi Kemâleddin Efendi'nin babasıdır. Hafız Yusuf Efendi kendisine ilm-i edâ ve kıraat-i seb'a icâzeti vermiştir. (Hayatı hakkında teferruatlı bilgi için bk. İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 548-551; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, 156-163.)

16 Hayatı hakkında teferruatlı bilgi için bk. İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, 278-280.

Mecmuadaki son şiir ise Rahmî Efendi'nin Harputlu zengin Ermenilerden Naum Efendi'nin vefatı sebebiyle yazdığı bir kit'adır.

c) Ma'mûretülazîz Gazetesi'nde Yayımlanan Şiirleri

Rahmî Efendi'nin Ma'mûretülazîz Gazetesi'nde zaman zaman bazı şiirleri neşredilmiştir. Bu şiirlerden tespit edebildiğimiz üçü divân neşirlerinde bulunmamaktadır.¹⁷ Her üç şiir de dönemin Ma'mûretülazîz valisi Hasan Hakkı Paşa'nın yaptırdığı üç farklı çeşme için kaleme alınmıştır. Bunların ilki gazetenin 15 Ramazan 1302/29 Haziran 1885 tarihli, 88 numaralı nüshasında yer almaktadır. Nüshanın ilk sayfasında manzûmeyle birlikte yer verilen bilgi notuna ve Divân-ı Harb memuru kâtip Mustafa Sabrî Bey'in konuyla ilgili mektubuna göre Hasan Hakkı Paşa Arapgir- Dişterik Yazısı- Ma'mûretülazîz yolu üzerindeki Haraççı Çeşmesi'nin yıkılması sebebiyle aynı yere kârgîr bir çeşme yaptırmış, Rahmî Efendi de çeşme başına hakkedilmek üzere bir tarih yazmıştır. Söz konusu bilgi notu şu şekildedir:

Arapgir ciheti tariki kemâl-i ehemmiyetle tesviye olunmakda olduğu gibi bu tarika me'mûr hânedân-ı mahalliyeden Edhem ve Alaybegizâde Mehmed ve Derbederyan Minas Efendilerin hüdâmât-ı mevrûre ibrâzına muvaffak olacakları kavîyyen me'mûl ve muntazar olduğuna ve Dîvân-ı Harb-ı Husûsî'ye me'mûr Mustafa Efendi tarafından matbaamıza mersûl mektup meâlî dahi bu merkezde bulunduğuna binâen mektûb-ı mezkûr ile zât-ı âlî-i vilâyetpenâhînin mezkûr tariki muâyene buyurdıkları esnâda inşâsını irâde buyurmuş oldukları çeşmeye dâir memleketimiz şuarâ-yı benâmından fazîletlü Rahmî Efendi tarafından inşâd edilen târih ber-vech-i âtî derc olunur.

Mustafa Sabrî Bey'in mektubu ise şöyledir:

Muharrir Efendi,

Arapgir tarikinden geçerek geçenlerde buraya geldim. Sâye-i ma'mûriyet-vâye-i cenâb-ı hilâfetpenâhîde eser-i umrân-perver-i âlî-i vilâyetpenâhî cümle-i cemîlesinden olarak mevsim-i sayfe bile bataklığından geçilemeyen Dişterik tariki pek mükemmel olarak tesviye edilmekte olduğunu gördüm. Himmetü'r-ricâl tekla'u'l-cibâl¹⁸ nutk-ı celili mâsadakınca pek çok sa'bu'l-mürûr sengistân mahaller şose yapılmış ve hele Haraççı Çeşmesi deyu ma'rûf olan bir menba-ı âb-ı zülâl evvelleri istifâde olunmaz bir hâl-i harâbiyyet kesb itmiş iken bu kere mârrin ü âbirînin def-i harâret-i atşânî için şeref-ta'alluk iden irâde-i isâbet'âde-i vilâyetpenâhî üzerine tarik-i mezkûr me'mûru Arapgir hânedânından Alaybegzâde fütüvvetlü Mehmed Efendi'nin gayret ü ikdâmı semeresiyle kârgîr olarak inşâ itdirilmiş ve nâm-ı âlî-i vilâyetpenâhîye nisbetle hüsn-i hitâmnı müş'ir bir de târih taşı hakk ü ta'lik edilmek mukarrer bulunmuşdur. Mümâileyh Mehmed Efendi ile müteneffizân-ı memlek[et]den tesviye-i tarik komisyonuna me'mûr zevâtın her hatvede hüsn-i himmet ve ikdâmları eseri meşhûd bâsıra-i ibtihâc olmuş olduğunu ma'a't-teşekkür arz eylerim.

Dîvân-ı Harb-i Mahsûs'a me'mûr kâtip Mustafa Sabrî¹⁹

17 Ma'mûretülazîz Gazetesi'nin bütün sayılarının yer aldığı bir koleksiyon maalesef yoktur. Bizim tespitlerimiz gazetenin Milli Kütüphane'deki 1882-1886 yıllarına ait 140 sayılık eksik koleksiyonuna dayanmaktadır.

18 "İnsanların gayret ve yardımı dağları devirir." anlamına gelen bir Arap tabiridir.

19 Ma'mûretülazîz Gazetesi, nr. 88, 15 Ramazan 1302/29 Haziran 1885, s. 1.

Rahmî Efendi burada bahsedilen şiirinde Ma‘mûretülazîz’in imâr ve inşâsı için çalışan valiyi övmekte, yaptırdığı bu çeşmeye karşılık Kevser havuzuyla müjdelenmesini Allah’tan niyâz etmekte ve

*Böyle inşâ eyledi Hacı Hasan Beg çeşmeyi
Gel de nûş eyle hemân bânisine eyle du ‘â*

beytiyle çeşmenin tarihini düşmektedir.

Rahmî Efendi’nin ikinci tarih manzûmesi gazetenin 20 Şevvâl 1302/2 Ağustos 1885 tarihli, 92 numaralı nüshasında yer almaktadır. Rahmî Efendi bu şiiri kezâ vali Hasan Hakkı Paşa’nın Elazığ- Malatya yolu üzerindeki İzolu civarında bulunan Melikân Köprüsü’nün bitişiğine yaptırdığı çeşme münâsebetiyle yazmıştır. Gazete manzûmeyi şu haber metniyle yayımlamıştır:

Sâye-i umrân-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde tesviye olunan İzolu ciheti tarikinin merkez-i vilâyete altı saat mesâfesinde ve müceddeden inşâ olunan Melikân Köprüsü ittisâlinde bir mâ-i leziz zuhûr etmesiyle atûfetlü vâli begefendi hazretlerinin kîse-i mürüvvetlerinden yaptırılan çeşmeye dâir memleketimiz şuarâ-yı benâmından fazîletlü Rahmî Efendi’nin söylediği târih-i selîsdir.²⁰

Rahmî Efendi’nin üçüncü manzûmesi yine valinin Ma‘mûretülazîz’in güneydoğusunda, Gölcük (Hazar Gölü)- Maden güzergâhında, merkeze 30-35 km. mesâfedeki Karasaz-Deveboynu-Maden geçidi üzerinde yaptırdığı çeşme için kaleme alınmıştır. *Ma‘mûretülazîz Gazetesi*’nin 19 Zilka‘de 1302/30 Ağustos 1885 tarih ve 96 numaralı nüshasında bulunan konuya dair haber şöyledir:

Sâye-i umrân-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde tesviye olunan Deveboynu tariki üzerinde atûfetlü vâli begefendi hazretleri taraf-ı eşreflerinden ma‘ârif müdürü izzetlü Murâd Efendi nezâretiyle inşâ buyurulan çeşmeye dâir ulemâ-yı benâm ve şuarâ-yı belâgat-ittisâmdan fazîletlü Rahmî Efendi’nin söylediği târihdur.²¹

20 *Ma‘mûretülazîz Gazetesi*, nr. 92, 20 Şevvâl 1302/2 Ağustos 1885, s. 2-3.

21 *Ma‘mûretülazîz Gazetesi*, nr. 96, 19 Zilka‘de 1302/30 Ağustos 1885, s. 2.

2) Rahmî Efendî'nin Divân Neşirlerinde Bulunmayan Şiirleri a) AÜİF Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Divânındaki Manzûmeler

[49^b] Vâlî-i Vâlâ-şân-ı Van Devletlü Hasan Paşa Hazretleri Pîşgâh-ı Âlîsine Kable'l-
Vizâre Ma'mûre Mutasarrıflığı Hengâmında Takdîm Kılınan Kasîdedür

[fe 'ilâtün (fâ 'ilâtün) fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün]

1. Dün gece şem'-i şebistân-ıla oldum hem-dem
Kalmadı bezmde çün gâile-i nâ-mahrem
2. Didüm ey encümen-efrûz-ı nedîmân-ı şühûd
Tek ü tenhâ ben iken bezmde kaldın sen hem
3. Dilde te'sîr iderek sûz u güdâzın eseri
Âteş-i hasret-ile dîdeler oldu pür nem
4. Bâri efsâneleri yâd-ıla takrîre getür
Gitdi kûy-ı 'ademe cümle enîs ü hem-dem
5. Ne gelür yanıma bir mûnis-i gamhâr nedîm
Ne sorar hâl-i perîşân-ı dili bir âdem
6. Bâri yok bâde-i gül-reng-i safâ-bahş-ı derûn
Nûş idüp kalmaya tâ dilde olan renc-i elem
7. Bâri yok taraf-ı sanem sâkî-i ferhunde-likâ
Ola gül-bister-i vaslında gönüller hurrem
8. Bâri yok nabz-şinâs ehl-i mürüvvet ki anın
Yed-i ihsânı ide rîş-i derûna merhem
9. Oldum üftâde vü pâmâl-ı hümûm-ı gerdûn
Dest-gîrim olacak kalmadı bir ehl-i kerem
10. Çekilüp kûşe-i endîşeye dil zâr u hazîn
Aldı hep gül-ı beyâbân gibi etrâfımı gam

11. Didüm ey tâli‘-i bed-hâh nedür n’oldı sana
Bu da lâıyk mı felek ide bana cevır ü sitem
12. Öyle tütü-i şeker-hâ-yı belâgatken ola
Kalemüm küşe-i endîşede lâl u ebkem
13. Kâh ben baht-ı sıyâhımla idüp bahs ü cedel
Kâh gerdüna hitâb eyleyüp itdüm mülzem
14. Nâgehân itdi nidâ gûş-ı dile mülhim-i gayb
Böyle tenbîh ile cân u dilim itdi hurrem
15. Reh-i şekvâda dedi yorma semend-i emelün
Ey cefâkeş ki budur şimdi tarîk-i eslem
16. İzz ü ikbâl ü şeref eylediler istikbâl
Geldi çün rütbe-i bâlâ ile mîr-i ekrem [50^a]
17. İtdi Ma‘mûre‘yi teşrîf hükümürân oldı
Birbirin yümn-ile tebşîr ider ehl-i âlem
18. Ona mebrûre-i tebrîk yazup arz eyle
İşte hâl-i dili arz itmege levh işte kalem
19. Ya‘nî fahrü‘l-ümerâ kurre-i ayn-i vüzerâ
Gevher-i kân-ı sehâ necl-i vezîr-i a‘zam
20. Nâm-ı vâlâsı gibi hulkı hasen mîr-i kerîm
Himmeti rütbe-i vâlâsı gibi müstahkem
21. Güher-i kân-ı ma‘ârifdür deryâ-yı himem
Asrda zâtına hasır oldı anun lutf u kerem
22. Hânedân-zâd ki hep silsile-i tâhiresi
İftihâr-ı vüzerâ vü vükelâ-yı efham²²

22 İkinci mısırâdaki “vükelâ”kelimesinde “elif” harfi unutulmuştur.

23. Kadr-dân-ı ulemâ vü zurefâ-perverdür
Vasf ider şânını ihsânını söyler âlem
24. Şimdi ol zât-ı himem-ver-i âlî-nesebin
Hükm ider rây-ı sedâdına Felâtun-hikem
25. Biri düşmen-şiken ü biri debîr-i irfân
Yed-i çâlâkıma râm oldu anun seyf ü kalem
26. Gösterür aczi şümârında benân-ı efkâr
Lutf u ihsânı hesâb itseler erbâb-ı alem
27. Sürmedür dîde-i âmâle bugün hâk-i deri
Gıpta eylerse revâ kuhl-i Sıfâhân-ı Acem
28. Dâverâ sen de safâlarda olup şâd ol kim
Yümn-i teşrîfin ile oldu gönüller hurrem
29. Ben de bu şevk-ıla bir turfe gazel tarh ideyim
Ezber itsün okusun ehl-i ma'ârif her dem
30. Tıfl-ı nev-sâl döküp gerden-i sâfa perçem
Şiken-i zülf-i bütân gibi idüp ham-der-ham
31. Çemistân-ı melâhat mi riyâz-ı hüsnü
Her ikd-ı kâkülü şebbû ruhı gül goncesi fem
32. Lü'lü-i ter gibi hûy-kerde gören ruhsârun
Zan ider berk-i gül-i tâzeyeye düşmüş şebnem [50^b]
33. Çünkü yok vech-i şebah ayn-ı Hitâ olmaz mı
Çeşm-i bîmârına âhû-yı Hoten'dür der isem
34. Zîr-i hatda görünen nokta-i mevhûme demiş
Dehenün tengini vasf eyleyen erbâb-ı kalem
35. Leb-i dilber gibi dil-mürdeler itmez ihyâ
Câmını boş yere bezminde tolandırılmış Cem

36. Güher-i pendimi gûşunda kılıp itme hazer
Bûs idersem lebün esrârını ağıyâra dimem
37. **Rahmiyâ** eyleme itnâb-ı sühan geldi yeri
Câhı tebrikle bir hayr du'âdır elzem
38. Nitekim yümn ile devr ide sipihr üzre nücûm
Nitekim mihre ola mâh-ı Muharrem mahrem
39. Olsun ol zât-ı kerem-pervere yâver tevfik
Kevkebi sa'd ola ikbâli ile bahtı tev'em
40. Müteselsil ola ömrü nice mâh u nice sâl
Âfiyetlerle tolansun şeb ü rûzı her dem
41. Kendüsi sûr-ı sürûr-ile ide zevk u safâ²³
Eylesün düşmen-i bed-hâhı olanlar mâtem
42. İre tâ matlab-ı a'lâlara ber vefk-ı murâd
Kasr-ı âmâline her mâh-ı nev olsun süllem

*** **

[51^a] **Tahmîs-i Gazel-i Hayrî Efendi**²⁴

[*mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün*]

1. Bir lebleri mül ruhları gül dilber olaydı
Peymâne be-kef sâkî-i simîn-ber olaydı
Her gamzesi bu sîneme tek hancer olaydı
Dil vermege bir yâr-ı vefâ-perver olaydı
Mestâne-reviş dilber-i nâzik-ter olaydı
2. Encâmı ne oldu dil-i divâne-i Kays'ın
Peymân-şiken oldukları peymâne-i Kays'ın
Sormazdı hikâyâtını cânâne-i Kays'ın

23 Kemâleddin Efendi "sürûr" kelimesini "serv" okunacak şekilde yazmıştır.

24 Hayrî'nin bu gazeli matbu divânçesinde yoktur.

*Yâd itmez idi ismini efsâne-i Kays'ın
Âlemde benim hâlimi bir anlar olaydı*

3. Gülzâr-ı muhabbetde olup râzıma mahrem
Bu nağme-i dilsüzümü gûş eylese bir dem
İnsâfa ri'âyet kılup elbet olur epsem
*Bî şübhe olur bülbül-i şeydâ hele ebkem
Her şâm u seher nâlelerim dinler olaydı*
4. Sen Mısr-ı melâhatde eyâ Yûsuf-ı Ken'ân
Bu hüsn-ile bir geldin olup âfet-i devrân
Yok mihr-i münevver gibi şimdi sana akrân
*Mülk-i dili vermezdim eger ey şeh-i hûbân
Mahrûse-i hüsn içre sana benzer olaydı*
5. Yazmış kalem-i kudret gör hüsnî beyânda
Âyîne-i ruhsâra nigâh itse nihânda
Bîgâneye yüz vermez idi gördüğü anda
*Meyl itmez idi zümre-i ağıyâra cihânda
Ol serkeş eğer nushi kabûl eyler olaydı*
6. Dilde elem-i firkat başımda bu sevdâ
Hicrinde bu ömrüm güzerân etmede hayfâ
Rahmî yine ben itmedeyim vasl-ı temennâ
*Terk eyler idi cevri **Hayrî** felek ammâ
Bu tâli '-i nâ-sâz bana yâver olaydı*

*** **

[52^a] **Tahmîs-i Gazel-i Sıdkî**

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

1. Ey mehim mir'ât-ı ruhsârın mücellâlanmada
Fahr ider âhûlara çeşmin de şehlâlanmada
Hâsılı hûbâna hüsnün şimdi a'lâlanmada
*Kaddün ey serv-i sehî gitdikçe bâlâlanmada
Cilve vü nâz-ı hirâmınla ra'nâlanmada*

2. Bağrı hündür bâde yâd itmiş leb-i gülfâmını
Sâgar-ı Cem'den füzûn revnakda dirler câmını
Şimdi âşıklar senün âlemde söyler nâmını
Mihr-i aşkım parladır âyine endâmını
Nazra-i pâkimle hüsnün revnak-efzâlanmada
3. Kara bahtım yâd idüp hatt-ı siyâhından senin
Sürme itdim dîdeye bu hâk-i râhından senin
Nahvetin bildim gurûr-ı kec-külâhından senin
Nâ-ümîd-i vasl idim hışm-ı nigâhından senin
Gayrı çeşmin vaslını uşşâka îmâlanmada
4. Bezme geldin sevdiğim mestâne hâl oldu yaman
Ganzeler pür nâz ü kâküller perîşân el-amân
Gördüler sâgar be-kef mest oldu âşıklar hemân
Aks-i reng-i bâde mi çeşmin mi hâlet-bahş olan
Ruhların bir neş'e-i dîgerle sahbâlanmada
5. Kîmyâdır nazrası dirlerse sâhib-devletin
Rahmiyâ bigâne-rû olma revâc-ı kıymetin
Nev-arûs-ı nazmı tezyîn itmek olsun niyyetin
Şâne-i enzâr-ı feyz-ile bir ehl-i himmetin
*Şâhid-i nazmım dem-â-dem **Sıdkî** a'lâlanmada*

*** **

[52^b-53^a] Perâkende Ba'zı Gazeller

[*mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün*]

1. Reh-i âmâlini ta'mîre düşmüş halka râhat yok
Bilinmez maksad-ı âlem nedir kim istirâhat yok
2. Aceb hayretdeyim ta'bir-i nâ-bercâ-yı ilkâya
Kalem de bildi kim ma'nâca imlâ-yı sa'âdet yok
3. Nifâk-âlûde çirkâb-ı riyâdır tab'-ı nâ-pâki
Rakîb-i zîşt-rûda kim demiş kim bir kabâhat yok

4. İmâret-sâz olurken şâhrâh-ı kûy-ı âmâli
Yine kûyunda kân-ı kâma bir câ-yı selâmet yok²⁵
5. Devâsâz olmadı nabz-âşinâlar derd-i hicrâna
Etıbbâ-yı zamânın rây-ı fikrinde hazâkat yok
6. Çemende serv-ile bir kâmet-i dildârdan gayrı²⁶
Hele seyr it cihânda kimsede bir istikâmet yok
7. Gönül vermek revâ mı **Rahmiyâ** derbend-i devrâna
Devâm üzre güzergâh-ı fenâda çün ikâmet yok²⁷

*** **

[*mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün*]

1. Hüşyâr olup da la'î-i lebin yâda gelse de
Def'-i humâra neş'e verir bâde gelse de
2. Eyler hücûm leşker-i gam hicr-i yârda
Sâkî piyâle elde bir imdâda gelse de
3. Bîdârlıkda yâr olamaz mutlakâ nasîb
Âgûş-ı vasla bârî o rü'yâda gelse de
4. Bilmez bu zevk-i aşk nedir söylemez cevâb
Şîrîn bu râzı sormağa Ferhâd'a gelse de
5. Yârin hayâl-i hicri komaz dilde bir sürûr
İd-i visâli hâtır-ı nâ-şâda gelse de
6. Zeyn eylemiş mi la'îni görsem gubâr-ı hat
Mîhr-âşinâ-yı şevk olup ol sâde gelse de

25 “kûyunda” kelimesinde “كؤ” hecesi yazılmamıştır.

26 “dildârdan” kelimesinin son hecesindeki “s” harfi yazılmamıştır.

27 Rahmî Efendi'nin bu gazeli Nâbî'nin aynı varağın derkenârında bulunan “*Derûnumda keder var ye ş ü ümmîde liyâkat yok/ Visâle kâbiliyyet mihnet-i hicrâna tâkat yok*” matla'lı gazeline nazîredir.

7. Âşûbgâh-ı fitneyi gösterse âleme [53^b]
Rahmî o tîğ-i gamzeler âmâde gelse de

*** **

[*mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün*]

1. Zâhid yine rindâna ider zühd-ile pendî
Ol pendî riyâydı hemân kendi beğendi
2. Sâkî şeker-âb oldı bu şehdâbe-i vaslın
La'lin dahi sun tâ ki mükerrer ola kandi
3. Bilmem kimi dâmâd idinüp kâmını verdi
Böyle zen-i dünyâ zer ü zîverle bezendi
4. Zeyn eyledi bâğ-ı emeli cûy-ı sirişkim
Dil aldı hayâle yine bir serv-i bülendi
5. Gîsûlarını yâd ile sevdâlara düşdü
Dîvâne gönül boynuna takdı dü kemendi
6. Sarf itmedi beyhûde o sermâye-i ömrün
Bâzâr-ı cihân içre bilen sûd u gezendi
7. Akl u dili sabrın gibi yağmâya verirsin
Rahmî hazer it sevme sen ol şâh-ı levendi

*** **

[*fe'ilâtün (fâ'ilün) fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*]

1. Yâre lutf itmeden âzârlık ağyâre düşer
Güle nermiyet de tîğ-i sitem-i hâre düşer
2. Gönül üftâdesidir hâl ü hatt-ı cânânın
Rakam-ı bahtımı resm eyleseler kara düşer

3. Şeb-i endîşede tıfl-ı dil-i nevres düşünür
Târ-ı zülfün acabâ kimlere gehvâre düşer
4. Dîdemizden nem-i hasret kesilür ol gice kim
Tütiyâ-yı nazârın nergis-i bîmâre düşer
5. Ben o şîrîn-sühana râz-ı derûnum der idim
Korkarım dil yine sevdâ ile dağlara düşer
6. Şiken-i zülfüne pâ-bend-i hayâl olmasa da
Dâm-ı gîsûlara mürğ-i dil-i biçâre düşer
7. Şem'-i ruhsâre nigâh itme hazer kıl zinhâr
Rahmiyâ aşk-ıla pervâne-i dil nâre düşer

*** **

[54^a] **Târîh Berây-ı Deligrad**

[mefâ'îlün (fe'îlâtün) mefâ'îlün (fe'îlâtün) mefâ'îlün mefâ'îlün]

1. Şehinşâh-ı zamân Abdülhamîd Hân-ı cihânbanın
Kemâl-i şevketin ızhâr ider ol Kâdir-i allâm [54^b]
2. Cihâd için miyâna bend idüp şimşîr-i Fârûkî
Adû-yı dîn-i bed-âyîne hergiz virmedi ârâm
3. Hümâ-yı devleti zîr-i cenâhında masûn olmuş
Bihamdillâh hatardan sâlim oldu beyza-i İslâm
4. Sikender-tab'dur kim eylemiş sadr-ı vekâletden
Aristo-menkıbet bir âsaf-i zîşânı istihdâm
5. Emîn-i mülk ü millet Bû Ubeyde-meşreb ü sîret
Alî haslet Muhammed Rüşdî Paşa dâver-i eyyâm
6. Nizâmülmülk-i devletdir bu kim rây-ı savâbında
Nazîrin defter-i ahbâra hergiz yazmadı aklâm²⁸

28 Kemâleddin Efendî “nazîrin” kelimesini “nazarîn” okunacak şekilde yazmıştır.

7. Sürûş-ı gaybdandır vâridât-ı hüsn-i tedbîri
Dil-i dânasına re'yinde istikbâl ider ilhâm
8. Sevâd-nâmesi i'lân-ı harb itdikde a'dâya
Karatağluları da'vâlarında eyledi ifhâm
9. Cevâba iktidârı eşkiyânın kalmadı zîrâ
Adû-yı devleti seyf-i şerî'atle ider ilzâm
10. Dimâğ-ı cünd-i şâhî zevk-i şehd-i âyet-i nusret²⁹
Nevâl-i sofrâ-i ceng ü vegâdan itdi şîrîn-kâm³⁰
11. Ser-â-pâ şimdi mansûrû'l-livâdur ceyş-i sultânî³¹
Deligrad'ı dahi aldı cihâd-ile idüp ikdâm
12. İder pâmâl kûh u deşt-i Sırbistan'ı hep leşker
Penâh itmekte bir yer kalmadı a'dâ-yı bed-fercâm
13. Cihâmı kaplayınca rezm-gâhın dûdı gâzîler
Dem-â-dem bu hevâdan bû-yı nusret eyler istişmâm
14. Zafer-yâb oldılar top u tüfenk ü seyf-i şâhla
Dilîrâne bu meydân-ı vegâda ceng idüp İslâm
15. Değil top ejdehâdur sihrini ibtâle a'dânun
Saçar âteşleri hep tâğiyânı itmege i'dâm
16. Degil üsrüb ebâbil-i kazâ siccîl idüp irsâl
Helâk eyler adûyî sû-i kasdın eyleyüp i'lâm
17. Zemîn-i teşneyi kandırmağa ya hûn-ı a'dâdan
Şarâb-ı âlgûn işrâb ider bu çerh-i mînâ-fâm

29 “Âyet-i nusret” ile Saf sûresinin (61) 13. âyeti kastedilmektedir. Âyetin ilgili kısmı şöyledir: “نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ” (Allah katından bir yardım ve yakın bir zafer vardır.)

30 Kemâleddin Efendi “ceng ü vegâdan” ibâresini “ceng ü du'âdan” şeklinde yazmıştır. Ancak bu okuyuş beytin anlam bütünlüğünü bozmaktadır. Kemâleddin Efendi'nin sehven öyle yazdığı kanaatindeyiz.

31 Bu mısradaki “mansûrû'l-livâ” ibâresinde “livâ”nın “elif”i yazılmamıştır.

18. Dem-i sürh-ile ya âşûbgâhla eyleyüp tahrîr
Kazâ şimşîr-i rezmi eyler isti'mâli isti'lâm
19. Nice tâb-âver olsun pençe-i şîrân-ı İslâm'a
Virür rûbâh-tıynet gerçi dîne yine istihkâm
20. Hımâr-ı vahşîdîr gûyâ ki düşmen eyler istinfâz
Dehân açmış gazanferler gibi şimşîr-i hûn-âşâm [55^a]
21. Mücevher tîğler-ile ceng olur **Rahmî** didüm târîh
Deligrad'a kılıç kanlaya girdi asker-i İslâm
دلیغرادہ قلیج قانلیہ کیردی عسکر اسلام
1293 [1876]
22. Hurûf-ı gayr-ı menkût-ile **Rahmî** söyledim târîh
Deligrad'ı basıp tur ile girdi asker-i İslâm
دلیغرادى باصوب طور ایله کردی عسکر اسلام
1293 [1876]

*** **

[56^a] Târîh Berây-ı Tesviye-i Tarîk-i Mihrâb Bâ-himmet-i İsmâ'îl Hakkı Paşa Vâlî-i Vilâyet-i Diyârbekir

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

1. Hazret-i Abdülazîz Hân Sikender-câh kim
Zâtı evreng-i şehinşâhîde bî-misl ü adîl
2. Meslek-i kânûn ahdi şâhrâh-ı müstevâ
Sâye-i adli cihân-peymâlara zıll-ı zalîl

3. İstivâ-yı râh ser-tâ-ser olupdur mültezem
Ka‘be-i âmâle şimdi istemez gayrı delîl³²
4. Kâmet-i Mihrâb’a lâzım oldu gûyâ bir kemer
Dâmeninden açdı yol kûh-ı bülend oldu zelîl
5. Atf idüp bu rehrevânın seyrine meyl-i derûn
Kûh u sahrâ hep yapılmak üzre yollar meyl-i mîl
6. Hak muvaffak eylemiş bir âsaf-ı zî-şâna kim
Hüsn-i tedbîri anun re‘y-i Felâtûn-mesîl
7. Ya‘nî İsmâ‘îl Paşa vâlî-i âlî-tebâr
İstikâmetle cihânda buldu ol kadr-i celîl
8. Hasr-ı evkât eyleyüp tenkîd-i emr-i devlete
Hep yolunda sa‘y-ile kesb eyledi zîkr-i cemîl
9. Sa‘b iken râh-ı şevâhık tîşe-i tedbîrle
Rehrevâna kûhlara ban virüp virdi sebîl
10. Bu tarîk-ile cihân âsûde oldu seyrde
Sâlikânı hem yorulmazlar hem olmazlar sefil
11. Rûz şeb seyr eyleyenler böyle itsünler du‘â
Pâdişâh-ı âleme virsün Hudâ ömr-i tavîl
12. İki kıt‘a **Rahmiyâ** târihle ilhâm-ı gayb
Rehrevâna böyle tenbîh eyledi bî-kâl ü kîl³³ [56^b]

32 Birinci mısradaki “mültezem” kelimesinin sözlük anlamı “lüzumlu, gerekli”dir. Ancak bu kelime aynı zamanda hacla ilgili bir terim olup “bir şeye veya kişiye sarılmak, yapışmak” anlamındaki iltizâm masdarından türemiş ism-i mekândır ve Hacerülesved ile Kâbe kapısı arasında bulunan yerin adıdır. Kâbe’yi ziyaret edenler bu kısımda yapılacak duâların kabul edileceğine inandıkları için burada duâyla vakit geçirirler. Bu sebeple Mültezem her zaman kalabalık olur. Rahmî Efendi bir yandan yolun baştan başa düzeltilmesinin lüzumunu vurgularken öte yandan Kâbe, Mültezem, delîl (hac rehberi) gibi terimleri aynı beyit içerisinde kullanarak yapılan işin kudsiyetine atıfta bulunmuştur.

33 Kemâleddin Efendi kâfiye icâbı “bî-kâl ü kîl” olması gereken ibâreyi yaygın söylenişi esas alarak “bî-kîl ü kâl” şeklinde yazmıştır.

13. Kalmadı gel sâye-i şâhânedede şîb ü firâz (1288) [1871]
Sehl olundu rehde gelsün gitsün ebnâ-yı sebil (1288) [1871]

قالمدى كل سايه شاهانه ده شيب و فراز
سهل اولندى ردهه كلسون كيتسون ابنای سبيل

*** **

Târîh-i Çeşme

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

1. Bü'l-himem İshak Efendi kim odur
İftihâr-ı asl-ı pâk-i hânedân
2. Yapdı eyvân itdi icrâ âb-ı nâb
Ehl-i zevke oldı bir a'lâ mekân
3. Değmesün göz deyu havz-ı çeşmeden
Sür'at-ile tîz geçer âb-ı revân
4. Zâtına ârif olanlar bak ne dir
Böyle bâğa böyle ister bâğbân
5. Hak mübârek eylesün ahbâb ile
Bağçesinde zevke baksun her zamân
6. Teşneye târîhini işrâb için
Söyledi ilhâm-ı gaybî nâgehân
7. Bir mücevher kâse al **Rahmî** ele
Havza gel mâ-ı hayâtı iç hemân

حوضه كل ماء حياتى ايچ همان
1283 [1866]

*** **

Terkîb-i Bend

[*mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün*]

1. Biz mülk-i kanâ'atde mekîn ehl-i gınâyız
Şâhâne tefâhur ideriz turfe gedâyız
2. Yok rağbetimiz minnet-ile atlas-ı çerhe
Bir hırka ile hem-şeref-i Âl-i Abâ'yız [57^a]
3. İdâ' olunur gencimize gevher-i irfân
Hıfz eylerüz esrâr-ı Hudâ'yı ümenâyız
4. Bir bâde ile fâş ideriz râz-ı derûnu
Sahbâ-şiken-i meygede-i zühd ü riyâyız
5. Yek-reng iledir cilve-nümâ şahid-i ihlâs
Âyîne-i rûşen-güher-i mihr ü vefâyız
6. Ağyârı fedâ gayret-i âb u kilimizdir
Yok minnetimiz gayre hemân abd-i Hudâ'yız
7. Hak'dır veren âmâli sivâ ehl-i recâdır
Kendin gibi mahlûka perestîş ne belâdır
1. Meyl itme fenâ mülküne dil verme hevâyâ
İlm ü amelin yoksa gider cümle hebâyâ
2. Âkil nice sarf eyleye sermâye-i ömrün
Pesmânde olan bir nice kâlâ-yı fenâyâ
3. Ukbâda olur hulle-i cennetle müzeyyen
Her kâni' olan dünyede bir köhne abâyâ
4. Dehrin kimedür rağbeti ya himmeti bilmem
Yok ehl-i kemâle urefâyâ zurefâyâ

5. Fark eyleyemez küfr-ile İslâm'ı arşdan
Bak zâl-ı felek itdigi şu sehv ü hatâya
6. Havf eyleme Hak hâfızıdır dîn-i mübînin
Meyl eyleme mekr-i ümerâya vüzerâya
7. Kul fi'line her hâlde Allâh olur âgâh
el-Kudretü ve'l-izzetü ve'l-hikmetü lillâh
1. Teslîmden ol sorma sakın sırr-ı kaderden
Takkîr iledir her ne gelür hayr ile şerden
2. Ancak o Hudâ'dandır O'dur mâni' u mu'tî
Zâhirde zuhûr eyleyen ol dest-i beşerden
3. Sen dürr-i kerîmâne-i irfâmı taleb kıl
Yok fâide cem' eylediğin sîm ile zerden
4. Bir gün de ider vâris-i dîğerleri mesrûr
Her nesne ki kaldı sana mîrâs pederden
5. Mîzân-ı hakikatde görürsün ola zâhir
Sermâye-i ömründe olan sûd u zarardan [57^b]
6. Sen eyle hemân tevbe ile arz-ı münâcât
Bir gice ki bîdâr olasın vakt-i seherden
7. Gafletle bu ömrün güzerân itmesün aslâ
Tâ afvına mazhar ide ol Hazret-i Mevlâ
1. İzz ü şeref-i kadri bilen genc ü gînâdan
Âzâd olamaz keşmekeş-i renc ü anâdan
2. Girmez eline dürr-i girânâyeye-i maksûd
Gavvâs gibi kesmeyen ümmîdî sivâdan
3. Bin mihnete mazhar olur ol râh-ı bekâda
Her kim alamaz zâd-ı rehn mülk-i fenâdan

4. Pûyende olur cümlesi bu râh-ı emelde
Kim irdi murâda hele sor bay u gedâdan
5. Takdîr-i Hudâ ile döner hey'et-i eflâk
Kevkeblerin ahkâmını sorma hukemâdan
6. Âciz kula destindeki tedbîr ne bilsün
Yâr olmayacak adama tefvîk-i Hudâ'dan
7. Hep neylediyse eyledi takdîr ezelde
Teslîm olagör kalma sakın ceng ü cedelde
1. Yokdan seni var eyledi ol Hazret-i Mevlâ
Her rûz ma'âşın sebebin itdi müheyyâ
2. Bildirmiş iken rızkını taksîm ezelde
İtmek ne revâ sen gibi mahlûka temennâ
3. Cem' eylediklerin genc-i firâvânî ömrde
Vârisler ider bir gün anı hırs-ile yağmâ
4. Bilmem kimi dâmâd idinüp kâmını virdi
Böyle zer ü zîverle bezendi zen-i dünyâ
5. Bir hufre-i hâk olsa gerek meskenin âhir
Sad izzet-ile olsa yerin kasr-ı mu'allâ
6. Sarf eyleme beyhûde bu sermâye-i ömrün
Rahmî ele girmez hele bu gevher-i yektâ
7. Bil kadrini ibretle nazar kıl bu cihâna
Terk itmedi bir ferdi murâd üzre zamâna

*** **

[58^a] **Tercî'-i Bend-i Müsellem ü Merğûb: Cihâdiyye**

[*mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün*]

1. Nakz itdi akd-ı sulhı Rusiyye nâgehân
Mağrûr-ı mülkü oldu o bedhâh u bedgümân
2. Bî-şübhe oldu mazhar-ı la'net uyandırıp
Yatmışdı fitne hâbda kalmışdı bir zamân
3. Her bir hudûda leşker-i menhûsı sevk idüp
Zulm u fesâd u fitneyi gösterdi bu cihân
4. Her müslümâna emr-i cihâd oldu farz-ı ayn
Meydâna girdi şimdi hizberân-ı gâziyân
5. Ebrû-yı yâre gamze-i hunhâre yok nigâh
Şimdi nazrada oldu hemân seyf-ile sinân
6. Her kahramânın eldeki çevgân-ı seyfine
Gûy oldu sanki her ser-i bî-kadr-ı düşmenân
7. Eyler şikeste pençe-i pür-zûr düşmeni
Çün gâziyân-ı devr-i zamân oldu pehlevân
8. Bir pâdişâhın askeridir ki ceng ider
Kim bârgâhı gıbtageh-i cümle Hüsrevân
9. Hızr-ı huçeste-nusret ceşinde rehnümâ
Feth u zaferde seyr ü seferlerde hem-inân
10. Sâhibkırân-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân
1. Bir pâdişeh ki oldu dilâverler askeri
Eyler adûya harbi dilîrâne leşkeri

2. Bir pâdişeh ki cümle-i a‘dâya gösterür
Hayl ü sipâhı satvet-i ceyš-i Sikender’i
3. Bir pâdişeh ki yâveri tevfik-i Hak olur
Hemrâhı çünki şer‘-i şerif-i peyemberi
4. Bir pâdişeh ki milket-i İslâm’a bî-nizâ‘
Şâhân ü Hüsrevânın odur şimdi serveri
5. Bir pâdişeh ki leşkeri şîrâne cümlede
Gösterdi ceyš-i düşmenine ceng-i Hayder’i
6. Bir pâdişeh ki dest-i kerem-pâşı dem-be-dem
Mânend-i bahr ü kân saçar dürr ü gevheri [58^b]
7. Bir pâdişeh ki zât-ı sürûşı sıfâtına
Mahsûs adl ü cûd u sehâ mülk-perveri³⁴
8. Bir pâdişeh ki şa‘şa‘a-i nûr-ı adl ile
Açdı zalâm-ı muzlime-i semt-i hâveri
9. Bir pâdişeh ki leşker-i encüm-şümâr ile
Tutdı sadâ-yı saltanatı heft kişveri
10. Sâhibkıran-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân
1. Tedbîr ü rây-ı pür hükm-i sadr-ı a‘zamî
Andırdı hüsn-i terbiyet-i İbn Edhem’i
2. Her ordugâha oldu kumandan bir müşîr
Her bir müşîr mes‘ele-i harbin a‘lemi
3. Osman Gâzî Hazret-i Paşa ale’l-husûs
Harb-ı adûda âlemin oldı müsellemi

34 “mülk-perveri” ibâresinde “p” harfi müstensih tarafından yazılmamıştır.

4. İşte Plevne cengine parlatdı seyfini
Bir yara açdı düşmene yok şimdi merhemi
5. Şıpka gazâsın itdi Süleymân müşîr-i şîr
Kurdı cibâl-i şâhikaya seyf-i süllemi
6. Gâzî müşîr Ahmed Muhtâr-ı nâmdâr
A'dâ-yı dîne tîğ-ı kazâ oldı mübremi
7. Dervîş-i şîr-pîşe-i gavgâ müşîr-i has
Tîğ u teberle oldı guzâtun mükerreremi
8. Bir hamle ile vâlî-i vâlâ-yı Erzurum
Çeşm-i adûya cengde teng itdi âlemi
9. Hırz-ı yemîn-i devlet-i şâh-ı cihândır
Bî-şübhe mülk ü saltanatın harb-ı a'zamı³⁵
10. Sâhibkıran-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân
1. Gâzî-nihâd leşkeri çün azm-i hûn ider
Sahrâyı hûn-ı düşmenle lâle-gûn ider
2. Arz eyledikçe hışmla şimşîr-i sehm-nâk
Bir hamlesinde hasmını zâr u zebûn ider
3. Bâzâr-ı bergüzâr-ı vegâ buldı iştihâr
Nakd-ı hayât sarfını a'dâ füzûn ider [59^a]
4. Hâkister oldı âteş-i hırmân-ıla adû
Baht-ı siyâhı hâbgehin böyle tûn ider
5. Gördükçe böyle râyet-i İslâm'ı ser-firâz
Elde livâ-yı nahsi adû ser-nigûn ider

35 İkinci mısradaki "mülk" kelimesi iki defa yazılmıştır.

6. Mânend-i lâle garka-i hûnâb-ı kahr olur
Kûh-ı siyâhı mülküne dâğ-ı derûn ider
7. Efsâne oldu leşkeri bu inhizâmla
Sad-reng gerçi arz iderek bin füsûn ider
8. Ferzâne sürdi düşmen-i dîn bilmeyene hak
Böyle semend-i bahtını tünd ü harûn ider
9. Bir pâdişeh ki böyle Sikender-sipâh olur
Her bir seferde Hızır'ı Hudâ reh-nümûn ider
10. Sâhibkırân-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân
1. Bir pâdişeh ki leşkeri hep gâziyân olur
Hâli hemîşe düşmen-i dînin yaman olur
2. Şîrâne hamle etmede şimşîr-i kahr ile
Ceng-i adûda her biri bir kahramân olur
3. Cân bâz-ı çarh şa'bede gösterdi ortada
Bâzîçesinde cünbüş-i seyf ü sinân olur
4. Eyler azâb-ı dûzahı tenbîh kâfire³⁶
Top u tûfengi nerde ki âteş-feşân olur
5. Tûfân kopdu başına asker değil meger
Seylâbdır ki mülk-i adüvve revân olur
6. İtmiş azâb kâfire çün kıbtiyân-var
Nehr-i sirişk-i çeşm-i adû şimdi kan olur
7. Sahrâ-yı rezmgâhı bütün lâlezâr ider
Gâzîlerin ki nîzeleri hûn-feşân olur

36 Mısırâdaki son kelime “düşmene” şeklindedir. Fakat bu ifade derkenâr notunda “kâfire” kelimesiyle tashih edilmiştir.

8. Kim gördü böyle leşker-i hûnrîz-i saf-şiken
Her demde tîğ-i tîzleri cân-sitân olur
9. Avn-i Hak ile gâlib olur cünd-i pâdişâh
Bu şevket-ile mefhar-i Osmâniyân olur
10. Sâhibkîran-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân [59^b]
1. Düşmen-i gurûra bendle ceng ü vegâsını
Gösterdi kibr ü nahvetle harb edâsını
2. Her demde oldu leşkeri makhûr u münhezim
Her yerde gitti kahkarî buldı belâsını
3. Bir derde oldu şimdi ki Rusiyye mübtelâ
Bilmez hakîm-i asr da aslâ devâsını
4. Göstermiş idi mu'cize ızhâr-ı dîn için
Fir'avniyâna Hazret-i Mûsâ asâsını
5. İslâm'ın işte topu da âteş-feşân olur
Arz itdi sanki dîn-i mübîn ejdehâsını
6. İslâm'a küfrü tutdu mukâbil ki ceng ider
Bir zulmet içre kaldı ki bilmez hatâsını
7. Eyler hezâr şermle teslim mülkini
Bin tevbe ile kurtarabilse yakasını
8. Görmez misâl-i şebpere dîn âfitâbını
İtmiş serinde hayr dalâlet belâsını
9. A'dâ-yı dînin işte yeri âteş olduğun
Dünyâya böyle gösterir Allah cezâsını
10. Sâhibkîran-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân

1. Adl-azmâ-yı halk-ı cihân özge şâhdır
Kişver-güşâ-yı devr-i zamân-ı pâdişâhdır
2. Hep sâyesinde emn ü emân olsa var yeri
Bî-şübhe fark-ı âleme zıll-ı İlâh'dır
3. Azm itdi rezme leşker-i encüm-şümârı gör
Hakkâ ki pâdişâh-ı Sikender-i sipâhdır
4. Ceng-i adûda şöyle tarabnâk-ı askerî
San kim zemîn-i ma'reke bir 'îdgâhdır
5. Her yerde düşmen olmada makhûr u münhezim
Nusret-i Hudâ'dan olduğu bî-iştibâhdır
6. İtmiş livâ-yı feth u zafer adl ile kıyâm
İsbâta inhizâmını hasmın güvâhdır
7. Gâzîler işte izzet u nusretle rû-sefid
Düşmen-i sevâd-ı zillet rû-siyâhdır
8. Hısn-ı hasîn-i mülkini itdiler penâh
Çerkes Abaza halkı bütün dâd-hâhdır [60^a]
9. Vâcibdür işte herkese emrine imtisâl
Çünkü gazâyı terk büyük bir günâhdır
10. Sâhibkıran-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân
1. Evreng-i şâhî zâtı ile itsün iftihâr
Çok asra irdi görmedi böyle şehryâr
2. Zeyn eyledikçe taht-ı hümâyûnı yümn ile
Evvel cihâda rağbetini itdi ihtiyâr
3. Fârûkî seyfi bend-i miyân itdi harb için
Arz itdi rû-yı düşmene şîrâne Zü'l-fikâr

4. Her bir gazâda sanki gazanferler askeri
Bir ferdi rûz-ı ma‘reke bir merd-i pâydâr
5. Nâm aldı kâr-zârda her yerde leşkeri
Şân aldı gâlibiyet ile buldı iştihâr
6. Şîrâne hamle eyleyerek kalb-i düşmene
Her ordusunda oldu kumandanı bahtiyâr
7. İtdi cünûd-ı saf-şiken tîr-efgeni
Hep tâğiyân-ı Sırb ü Karatağ'ı târ-mâr
8. Yâ Rab bi-câhi kevkebe-i Fahr-i Kâinât
Yâ Rab bi-hakk-ı seyf-i cihâd-ı çehâr yâr
9. Sen pâdişâh-ı âlemi her dem muzaffer it
Her bir gazâda nusret ile ola nâmdâr
10. Sâhibkıran-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân
1. Her müslümâna lâzım olan böyledir cihâd
Eyler gazâyâ pâdişeh emriyle ictihâd
2. Çâbüksüvâr-ı arsa-i pehnâ-yı rezm olup
Harb-i adûda avn-ı Hakk'a eyler i‘timâd
3. Gâhi şehâdet almağa eyler fedâ-yı cân
Gâhi adûyı katle ider himmetin ziyâd
4. Yâ Rab bi-hakk-ı âyet-i seyf-i adû-şiken
Sen gâziyânı feth-i mübîn-ile eyle şâd
5. Her dem sürûra mazhar ordugâhlar
Fevz ü zaferle leşker-i şâh ola ber-murâd [60^b]
6. Her yerde eyle düşmeni makhûr u münhezim
Hergiz mukâbil olmaya a‘dâ-yı bed-nihâd

7. Kalsun miyân-ı tefrikada düşmen askeri
Bulsun hemîşe leşker-i İslâm ittihâd
8. Bir şeb senâ-yı saltanat evrâd-ı hâs iken
Tenbîh böyle eyledi ilhâm-ı bâmdâd
9. **Rahmî** bu beyt-i dilkeş-i âlem-pesend ile
Sen pâdişâh-ı âlemi her demde eyle yâd
10. Sâhibkırân-ı asrdır İskender-i zamân
Şevketlü Gâzî Hazret-i Abdülhamîd Hân

*** **

b) Rahmî Efendi'nin Harputlu Hâfız Yusuf Efendi'nin Vefâtı Sebebiyle Onun Talebesi Abdülhamîd Hamdî Efendi'ye Gönderdiği Taziyenâme ve Hamdî Efendi'nin Cevâbı

[62^a] 1299 [1882] senesi Rebülevvel'de Harput'da Reîsü'l-kurrâ fazîletlü Hacı Hâfız Yusuf Efendi Hazretleri intikâl-ı dâr-ı bekâ buyurdıkları zamânda Rahmî Efendi fazîletlü Hacı Abdülhamîd Hamdî Efendi Hazretlerine tahrîr eylediği ta'zîyenâmedir:

Fazîletlü efendim hazretleri,

Ebkâkumullâhu Te'âlâ bi'l-ömri's-sermediyi ma'a'l-evlâdi ve'l-âbâ.³⁷ Hayfâ vâ esefâ! Kıdvet-i ehl-i vefâ hatîb-i minber-i sıdk u safâ fahru'l-ulemâ ve'l-urefâ ve'z-zurefâ hâce-i kırâathâne-i kelâm-ı Hudâ reîsü'l-kurrâ efendinin terk-i medrese-i fenâ iderek âzim-i dershâne-i bekâ oldukları umûm ehl-i beldeye şümûl gumûmı musîbet-i uzmâ olduğu misillü bilhâssa zât-ı ulyâ-yı hakâyık-dânîlerine mevrûs ekdâr ü ahzân-ı lâ-yuhsâ olacağından mahsûsen tesliyyete sezâ ve ahrâ olacaklarını kalb-i hazîn-i âcizîye ilhâm-ı Samedânî ifâ ve inbâ eylemeğin Rabbimiz Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri zât-ı mekârim-simât-ı muhârese âyât-ı fâzilânelerini meda'd-duhûr zîb-i mesânid-i dershâne-i hayât birle nâil-i mînâ-yı dekâyık-ı hakâyık-ı ulûm u âyât eylemesi du'âlarında olduğum beyânı rakîme-i âcizî terakkum-ter(?) olmuşdur. Bi-mennihi Te'âlâ ba'de ...³⁸ dahi savb-ı âcizânemi adem-i tesliyyet-me'lûfi olduğum hüsn-i teveccühât-ı semûhîleri ifâsı bâbında irâde efendimindir. 15 Rebülevvel 299 [4 Şubat 1882]

37 Bu cümle "Allah sizleri baba ve çocuklarınızla birlikte ebedi bir ömürle muammer eylesin." mânâsına gelmektedir. Rahmî Efendi bu taziyenâmeyi yazdığında Abdülhamîd Hamdî Efendi'nin babası Ömer Naîmî Efendi henüz sağdır. Fakat yaklaşık üç ay sonra (11 Cemâziyelâhîr 1299/30 Nisan 1882) o da vefât edecektir.

38 Buradaki kelimesini okuyamadık.

Cevâbı

Fazîletlü efendim hazretleri,

Bu def'a üstâd-ı fezâil-mu'tâdimız merhûm ve mağfûr hacı kurrâ efendinin

(هَيْهَاتَ لَا يَأْتِي الزَّمَانُ بِمِثْلِهِ ... إِنَّ الزَّمَانَ بِمِثْلِهِ لَبِخِيلٌ)³⁹ azm-dâr-ı bekâ ve seyr-i serâbistân-ı cennât-ı me'vâ buyurmalarında değil (وَكُلُّ مُصِيبَاتِ الزَّمَانِ وَجَدْتَهَا ... سِوَى فِرْقَةِ الْأَحْيَابِ هَيْبَةَ الْخَطْبِ)⁴⁰ meger dâ'ilerince vukû'a gelen teessür-i fevkal'âde hâtır-ı ...⁴¹

*** **

c) AÜİF Kütüphanesi'ndeki Bir Yazma Mecmuada Mevcut Şiirleri⁴²**Târîh-i Rahmî Efendi Hoğuvî**

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün (fe'ilâtün) fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Şükr Mevlâ'ya bu şeb lutf-ı Hudâ itdi zuhûr
Matla'-ı burc-ı sa'âdetde zuhûr eyledi nûr
2. Hamd ola Hamdî Efendi'ye virüp Hazret-i Hak
Ya'nî bir hayr-ı halef tıfl-ı zekiyy-i Mansûr
3. Kurretü'l-ayn-i eb ü ceddî olup gevher-i pâk
Dîdeler rüşen olup oldu gönüller mesrûr

39 "Heyhât! Zaman onun gibisini bir daha getirmez! Gerçekten zaman bu hususta çok cimridir!" anlamına gelen bu beyit Abbasi döneminin meşhur Arap şâirlerinden Ebû Temmâm et-Tâî'ye (ö. 231/846) âittir. bk. *Divânu Ebî Temmâm et-Tâî* (haz. Muhyiddin el-Hayyât), yy., Nezâretü'l-Ma'ârifî'l-Umûmiyye, 1973, s. 375. (Beyit Ebû Temmâm'ın Muhammed b. Hamid için yazdığı mersiyesinde yer almaktadır.)

40 "Zamanın bütün musibetlerinin üstesinden kolaylıkla gelebilirdim. Ama dosttan ayrılmanın acısıyla baş edemedim." anlamındaki bu beyit Hz. Hüseyin'in süt kardeşi Kays b. Zerîh'e (68/687) âittir. (Şâirin babasının ismi bazı kaynaklarda Züreyh olarak da geçmektedir.) bk. *Divânu Kays b. Züreyh* (nşr. ve şrh. Abdurrahman el-Mustâvî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004, s. 59.

41 Metin burada bitmektedir.

42 AÜİF Kütüphanesi'ne bağışlanan Efendigil Koleksiyonu'nda bulunan bu mecmua 0036 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Mecmua Abdülhamid Hamdî Efendî ve Kemâleddin Efendî'nin el yazılarıyla yazılmış olup dinî ilimlere dâir birtakım notlar ihtivâ etmektedir.

4. Cedd-i a‘lâsını hem-nâmı olup şâd itdi⁴³
Vâris-i ‘ilm ü kemâli ide ol Rabb-ı Gayûr
5. Çâr-yârin mededi ile denildi târîh
‘Ömr-i sermedle emîn ola Muhammed Mansûr

عمر سرمدله امين اوله محمد منصور
[1270+4= 1274/1857]⁴⁴

*** **

Güfte-i Rahmî Der Vefât-ı Ceddî⁴⁵

[*mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün fe ‘ülün*]

1. Semiy-y-i hazret-i Fârûk-ı a‘zam
Kerîm ü hânedân idi kadîmî
2. İderdi neşr-i ilme sarf ömrün
Kemâl ü fazl idi gûyâ nedîmi
3. Kasîde şârihi meşhûr-ı âfâk⁴⁶
Müfessir idi Kur’ân-ı Kerîm’i
4. Gidüp terk eyledi dâr-ı fenâyı
Huzûra arz ider kalb-i selîmi

43 [Mecmuadaki not:] Murâd Mehmed Sa‘id Efendi’dir. Mehmed Said Efendi, Abdülhamid Hamdî Efendi’nin dedesi Hacı Ahmed Efendi’nin babasıdır. Sunguroğlu’na göre Said Efendi Harput’ta kırk yıl müftülük yapmış, XIX. asrın başlarında vefât etmiştir. Sunguroğlu onun vefât tarihini milâdî 1804, hicrî 1210 olarak vermektedir. Ancak bu tarihler birbirini tutmamaktadır. Zira 1804’ün hicrî karşılığı 1217-1218; 1210’un milâdî karşılığı 1795-1796’dır. Dolayısıyla onun herhangi bir kaynak belirtmeksizin yazdığı Said Efendi’nin 1137/1725’te doğup seksen iki yıl yaşadığı şeklindeki bilgisine de ihtiyatla yaklaşmak gerekir. (bk. İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, 147.)

44 *Mecmûa*, AÜİF Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36, s. 147 (Hamdî Efendi bu şiiri 36143 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuasına da kaydetmiştir [vr. nr. yok]. Bu şiiri daha önce Kemâleddin Efendi’nin şiirlerini konu edindiğimiz makalede yayımlamıştık. Mehmed Said Efendi’nin hayatı ve buna dair kaynaklar için bk. Ahmet Karataş, “Kemâleddin Harputî Efendi’nin Şiirleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 50 [2016], s. 97-98.)

45 Manzûmenin başına bu kaydı Kemâleddin Efendi ilâve etmiştir.

46 Ömer Naimî Efendi, Bûsîrî’nin (ö. 695/1296) Hz. Peygamber’i medheden meşhur kasidesi *Kasidetü’l-bürde*’yi *Asîdetü’ş-şühde şerhi Kasideti’l-Bürde* adıyla Arapça şerhetmiş, bu şerh birçok defa basılmış ve ona İslâm dünyasında şöhret kazandırmıştır.

5. İdenler türbe-i pâkin ziyâret
Du'â-yı hayr ider elbet samîmî
6. Oku bir Fâtiha eyle du'âyı
Niyâz it rahmet-i Rabb-ı Rahîm'i
7. Dirîgâ gitdi "bir" fâzıl bu târîh
Makâmın itdi cennâtı Na'imî

مقامن ایتدی جناتی نعیمی
[1300-1=1299]⁴⁷

*** **

Güfte-i Rahmî Der Mürd-Şoden-i Na'um-ı Zimmî

Kârûn'dan özge kimse berâber götürmedi
Kâfir de işte kurtulamaz baht-ı şûmdan
Zîr-i zemîne gitdi gider mâl ü mülki kor
Mağrûr olan da ibreti alsun Na'um'dan⁴⁸

d) Mamûtetülazîz Gazetesinde Yayımlanan Tarih Manzûmeleri

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Vâlî-i âlî-himem ol kâmrân-ı muhterem
Dâver-i ekrem Hasan Beg zâir-i Beyt-i Hudâ
2. Râh-ı takvâda tarîk-i müstakîmi seyr için
Hâdî-i tevfik-i Hak olmuş o zâta rehnümâ
3. Nakd-i vakt-i ömrünü hayrâta ya'nî sarf idüp
Hasbeten lillâh yolunda çeşmeler itdi binâ
4. İşte ezcümle bu vâlâ çeşme-i müstahkemi
Eylemiş tevsîm gûyâ ki sitem-sâr-ı kazâ

47 *Mecmûa*, AÜİF Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36, s. 142.

48 *Mecmûa*, AÜİF Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36, s. 143. Naum hakkında bilgi bulamadık. Ancak kıt'adan Rahmî Efendi'nin tanıdığı zengin bir Ermeni olduğu anlaşılmaktadır.

5. Efdal-i a‘mâldir icrâ-yı âb-ı hoş-güvâr
Havz-ı Kevser’le mübeşşer ola ol yevme’l-cezâ

6. Her gören elbet cevâhir-pâş olup tahsîn ider
Rahmiyâ bu beyt-i ra‘nâ itdi târihin edâ

7. Böyle inşâ eyledi Hâcî Hasan Beg çeşmeyi
Gel de nûş eyle hemân bânîsine eyle du‘â

كل ده نوش ايله همان بانيسنه ايله دعا
1302 [1885]⁴⁹

*** **

[*mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün*]

1. Cenâb-ı dâver Hâcî Hasan Beg vâli-i ekrem
Hemâre kevkeb-i ikbâli bir cünde sebât olsun

2. Nukûd-ı himmet-i ulyâsı hayrâta olur masrûf
Kabûl-ı dergeh-i vâlâ-yı Rabb-ı kâinât olsun

3. Yolunda işte bu bir çeşmeyi de eyledi inşâ
Kemer gibi sevâbı defterinde iki kat olsun

4. Du‘â-yı hayr ile yâd eylesünler teşnegân-ı râh
Cezâsı rûz-ı mahşer Kevser ü mâ-i Fırât olsun

5. İki destimle **Rahmî** nûş idince söyledim târih
Hasan Beg çeşmesinden gel de iç âb-ı hayât olsun

حسن بك چشمه سندن كل ده ايج اب حيات اولسون
1302 [1885]⁵⁰

*** **

49 *Ma ‘mûretülazîz Gazetesi*, nr. 88, 15 Ramazan 1302/29 Haziran 1885, s. 1.

50 *Ma ‘mûretülazîz Gazetesi*, nr. 92, 20 Şevvâl 1302/2 Ağustos 1885, s. 2-3.

[*mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün*]

1. Cenâb-ı zâir-i beytü'l-Harem ol vâli-i ekrem
Hasan Beg âb-ı lutfi oldu cârî zîr ü bâlâya
2. Mahallinde nukûd-ı himmete sarf eyleyüp bö[yle]
Muvaffak oldu avn-ı Hak'la bu hayrâtı in[şâya]
3. Karasaz vâdi-i tengini zulmâta idüp teşbîh⁵¹
Görüp ayne'l-hayâtı sanasın sa'y itdi icrâ[ya]
4. Zülâl-âsâne âb-ı hoşgüvâr-ı hayret efz[âsın]
Safâsı gıpta-fermâ oldu mir'ât-ı m[ücellâya]
5. Cezâsı selsebîl-i cennet olsun her görenler dir
Muvâfik geldi zîrâ meşreb-i a'lâ vü dânyaya
6. Getürsün yâda **Rahmî** gevher-i eşk-ile yaz [târî]h
Nigâh itdikçe her bir teşneler bu beyt-i r[a'nâya]
7. Hüsey'n'in aşkına vâlî Hasan Beg çeşme yaptırdı
Gel iç su eyle bânîye du'â hem şükr Mevlâ'ya

کل ایچ صو ایله بانی به دعا هم شکر مولایه

1302 [1885]⁵²

Sonuç

XIX. asır Harput'unun önde gelen şâirlerinden olan Rahmî Efendi merkeze yaklaşık 20 km. uzaklıktaki ova köylerinden Hoğu'da (Yurtbaşı) doğmuş, Harput, Antep ve Kayseri'de aldığı medrese tahsilini müteâkip tekrar köyüne gelerek burada vefâtına kadar ilim ve şiirle meşgul olmuştur. Şiirlerinde büyük ölçüde Fuzûlî ve Nâbî'nin tesiri altında kalmış, bununla birlikte adını ibkâ edecek evsâfta gazeller yazmaya muvaffak olmuştur. Yazdığı tarih manzûmeleri ve nazireler şöhretini artırmış, latife severliği, hoş sohbeti sayesinde dost meclislerinin aranan siması hâline gelmiştir.

Harput müftülerinden Müftügil/Efendigil nâmıyla tanınan Hacı Ömer Naîmî Efendi Rahmî Efendi'nin yakın arkadaşıdır. Her ikisi Harput'taki ilk medrese tahsillerini Ömer Naîmî Efendi'nin

51 Karasaz Elazığ'a 22 km. mesâfede bir köydür. Bu civardaki Deveboynu geçidi Ma'mûretülazîz Diyarbakir yolunun zor güzergâhlarından biriydi.

52 Bir çok mısraın son kelimeleri dizgi yahut çekim hatası sebebiyle çıkmadığından eksikleri vezne ve kâfiyeye uygun olarak tamamladık. Şiir için bk. *Ma'mûretülazîz Gazetesi*, nr. 96, 19 Zilka'de 1302/30 Ağustos 1885, s. 2.

babası müftü Hacı Ahmed Efendi'den (ö. 1261/1845) almışlardır. Rahmî Efendi, Ömer Naîmî Efendi'nin oğlu müderris Hacı Abdülhamdi Hamdî Efendi'nin de ahbâbidir. Ma'mûretülazîz müftülerinden müderris Kemâleddin Efendi ise Abdülhamid Hamdî Efendi'nin oğludur. Kemâleddin Efendi Ramazan 1298/Ağustos 1881'de henüz 14 yaşındayken Rahmî Efendi'nin divânını istinsâh etmiştir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki Efendigil Kitap Koleksiyonu'nun yazmaları arasında bulunan bu nüshayı tespit edip eski ve yeni harfli matbu divânlarla karşılaştırdığımızda onun mevzubahis neşirlerde olmayan birtakım şiirlerini gördük. Bunlardan Harput Sare Hatun Camii'nin yeniden inşası münâsebetiyle 1259/1843'te yazdığı tarih manzûmesini yakın zamanda yayımladığımız için geriye kalanları bu makale vasıtasıyla gün yüzüne çıkarmaya çalıştık. Yine Rahmî Efendi'nin aynı koleksiyondaki bir başka mecmua ile *Ma'mûretü'l-azîz* Gazetesinde bulduğumuz birkaç şiirini de makalemize ilâve ettik.⁵³ Bu makaledeki manzûmeler Harput kültür tarihi başta olmak üzere Osmanlı-Sırp ve Osmanlı-Rus savaşlarına dair bilgiler içermesi, Rahmî Efendi'nin memleketi ilgilendiren meselelere ve devlet adamlarının başarılı icraatlarına kayıtsız kalmadığını göstermesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arslan, Mehmet, "Hasan Hakkı Paşa, İşkodralı", <http://www.turkedebiyatilisimler-sozlugu.com> [erişim tarihi: 20.02.2020].

Aydın, Mahir, "Doksanüç Harbi", *DİA*, IX, İstanbul 1994, 498-499.

Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, I-II, İstanbul: Işıl Matbaası, 1957-1960.

Cengiz, Halil Erdoğan- Eren, Gönül Hatay, *Rahmi-i Harputî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Divân-ı Rahmî-i Harputî, Ma'mûretü'l-azîz: Vilâyet Matbaası, 1303.

Divânü Ebî Temmâm et-Tâî (haz. Muhyiddin el-Hayyât), yy., Nezâretü'l-Ma'ârifü'l-Umûmiyye, 1973.

Divânü Kays b. Züreyh (nşr. ve şrh. Abdurrahman el-Mustâvî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004.

Eser-i Merhûm Ziyâ Paşa: Tercî-i Bend ve Terkîb-i Bend, İstanbul: Ahmed Kâmil ve Şerîki Matbaası, 1928.

Gencer, Ali İhsan, "Ayastefanos Antlaşması", *DİA*, İstanbul 1991, IV.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969-1970.

53 Makalemizi tamamladıktan sonra Rahmî Efendi'nin Elazığ'ın eski merkez köylerinden Hüseyinik'te (şimdiki Ulukent mahallesi) bulunan camiinin ve minâresinin inşasına tarih düşürdüğünden, bu manzumelerin ikişer beytinin iki ayrı kıt'a hâlinde oraya hakkedildiğinden Mehmet Barutçu Bey vasıtasıyla haberdâr olduk. Tarih beyitlerinden anlaşıldığına göre camiinin inşası 1283/1866'da, minârenin ise 1284/1867'de tamamlanmıştır. Makalemiz hakem ve dizgi sürecini geçip baskı aşamasına geldiği için söz konusu kıt'aları buraya kaydetme imkânı bulamadık.

- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Karaman, Oktay, “Diyarbakır Valisi Hatunoğlu Kurt İsmail Hakkı Paşa'nın Diyarbakır'daki Aşiretleri İslah ve İskân Çalışması [1868-1875]”, *History Studies International Journal of History: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı], Samsun 2012, s. 227-249.
- Karataş, Ahmet, “Harput Ulemâsından Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Efendî”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 49 (2015), s. 29-126.
- Karataş, Ahmet, “Kemâleddin Harputî Efendî'nin Şiirleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 50 (2016), s. 71-135.
- Karataş, Ahmet, “Yeni Bilgiler Işığında Harputlu Şâir Rahmî Efendî ve Sâre Hatun (Sarahatun) Camii'nin Yeniden İnşâsına Yazdığı Kaside”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, VII/13 (2020), s. 51-86.
- Kavaz, İbrahim - Onur, M. Naci, *Harputlu Rahmî Dîvânı*, Ankara: İzzet Paşa Vakfı Yayınları (Ertem Matbaası), 1996.
- Ma'mûretülazîz Gazetesi*, nr. 88, 15 Ramazan 1302/29 Haziran 1885, s. 1.
- Ma'mûretülazîz Gazetesi*, nr. 92, 20 Şevvâl 1302/2 Ağustos 1885, s. 2-3.
- Ma'mûretülazîz Gazetesi*, nr. 96, 19 Zilka'de 1302/30 Ağustos 1885, s. 2.
- Mecmûa*, AÜİF Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36.
- Mecmûa*, AÜİF Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36143.
- Rahmî-i Harputî, *Dîvân*, AÜİF Kütüphanesi, Yazmalar Blm., nr. 36812.
- Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında*, I-IV, İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1958-1968.
- Yalçın, Hayriye, *Sırp Çete Hareketleri ve Osmanlı Devleti (1804-1878)*, yüksek lisans tezi, 2010, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.